

Älskade hatade texter

Texthat och textvrede. Rädsla och förakt. Hur hanterar översättare sina mindre ädla reflexer?

MAO lät Niklas Darke, Cecilia Hansson och Jenny Högström skriva av sig i en brevväxling om något av ett tabu bland översättare. En rasande, underskattad känsla som egentligen bottnar sig i ...

NIKLAS DARKE:

För mig handlar det, mer än något annat, om SJÄLVHAT tror jag.

Det kanske låter konstigt när det ju faktiskt är någon annans bok man arbetar med, och den gränsen känner man förstås av i början, innan man lyckats ”låsa upp” rösten, rytmen, tonfallet, ordvalen och sidorna bara svischar förbi, alltså medan jag fortfarande är jag och texten fortfarande är vahetere text.

Innan alltihop blivit geggamoja.

Ungefär så här ser processen ut för mig:

I första skedet styrs jag av RÄDSLÅ, jag finner inget bättre ord. En lite osund andakt inför formuleringarna, en vilja att ”göra texten rättvisa” som får mig att undvika att fatta de där avgörande besluten – typ ”nej, det där stilgreppet som författaren gillar så mycket funkar i originalet, men det blir fan inte svenska, jag skiter i att ta med det” – som måste fattas för att orden på pappret ska lyfta från mekanisk överföring till smidig tolkning.

Nästa steg är att jag börjar bli FÖRBANNAD. De där stilgreppen – fler och fler dyker upp ju längre in i boken man kommer – framstår som tics, och författaren är svag och ynkelig som ger efter för dem SÅ ATT JAG MÅSTE SITTA HÄR OCH ...

Lösningsfasen. Det är i grunden en konstruktiv vrede. Vid den punkten kan jag hata texten.

Men i takt med att saker och ting faller på plats sjunker vreden undan. Det är nu det flyter på som bäst. Jag har kommit ut på andra sidan, erövrat

... det är då, när det flyter, som man ser likadana tics hos sig själv som hos författaren. Man är bara en serie ryggmärgsreaktioner som jobbar mot deadline.

berättarrösten och gjort den till min. Hinder som hade varit oöverstigliga i första kapitlet är som slalomportar och bidrar till arbetsrytmen i stället för att stycka upp den. Hatet mot texten dröjer kvar i lågintensiv form, ett förakt mot boken för att den låtit sig överlistas.

Och det är i det läget, när det rullar på som mest smärtfritt, när jag bränner igenom kapitel efter kapitel utan att staka mig en enda gång, som jag börjar hata mig själv.

Det var väl ändå inte meningen från början. Att det skulle bli MIN text. Att jag måste uppsluka den för att det skulle funka.

Men vad ska man göra?

Nu höll jag på att missa huvudpoängen: det är då, när det flyter, som man ser likadana tics hos sig själv som hos författaren. Man är bara en serie ryggmärgsreaktioner som jobbar mot deadline.

•••••
CECILIA HANSSON:

Jag kan känna igen mig väldigt väl i det du beskriver, Niklas.

För mig ser processen olika ut beroende på om jag valt texten som jag ska översätta själv, eller fått ett uppdrag. Om jag valt den själv blir allting jobbigare. Då känns det som om jag ska stå till svars både för min översättning och dikten på originalspråk.

Om jag fått ett uppdrag är det enklare i det att jag inte känner mig lika ansvarig – i alla fall initialt.

När jag väl ska sätta igång har jag några mer eller mindre fiffiga metoder. Först brukar jag låtsas att det inte spelar någon roll hur resultatet blir och att jag är helt suverän. Detta för att över huvud taget kunna ta mig an en text, inte trilla ned i självtvivel. Tankar som ”Kan jag egentligen något språk alls?” måste motas bort.

Den kommer ändå senare, osäkerheten. Tankarna om att vilja göra författaren rättvisa, räds-lan för att ens språkliga luckor och bildningsbrister ska blottas.

Att kanske ha missförstått texten helt. Oron över att inte kunna se sitt eget språk, målspråket, för att man är för inne i källspråket.

Nej, initialt måste jag minnas mina styrkor, alla mina universitetspoäng i tyska och estetik, alla vistelserna i de tyskspråkiga länderna och erfarenheterna av att kunna kommunicera litterärt. Intala mig att min intuition kommer att leda mig rätt.

Låta den känslan växa till ett övermod: ”Jag ska ta dig, texten!”

I nästa skede brukar jag bli vansinnigt arg på texten, och även på författaren (vilket författaren som tur är aldrig får veta). Jag får för mig att källtexten är skitdålig och att det är synd om mig som måste jobba med den.

Vad vreden beror på är lite oklart. Så här brukar jag inte känna under annat textarbete, vare sig un-

---

CECILIA: I nästa skede brukar jag bli vansinnigt arg på texten, och även på författaren. Jag får för mig att källtexten är skitdålig och att det är synd om mig som måste jobba med den.

---

der arbetet med mina egna eller med andras texter. Antagligen är det någon sorts frustration över att texten aldrig kan bli lika bra på målspråket. Eller att det måste bli en annan text.

Eller så är det vreden över insikten att jag inte är suverän, att jag måste gå i källtextens ledband, vara undergiven.

Som poet har jag ofta känslan att jag kan göra vad jag vill, men som översättare kan jag ju inte det. Som att förändra eller ”förbättra” en text.

Men ur vreden frigörs sedan en lust och en energi som gör att jag kommer igång, och översätter med väldig fart. Den fasen är att beskriva som en slags kärlek, två språk som begär varandra och

skapar texten, medan jag själv är någon som står mittemellan eller bredvid och slänger imaginära vedträn på språkelden.

Jaha och nu när jag har skrivit detta inser jag att det här ju var en snarlik variant av Niklas process. Är det så enkelt? Fungerar alla översättare ungefär likadant?

.....

JENNY HÖGSTRÖM:

Utgångspunkten för vårt samtal, alltså detta att hata den text man översätter, att drabbas av total aversion eller aggression inför den, är för mig mycket enkel; den bygger på något jag bland översättare upplevt som ett väldigt starkt tabu. Nämligen: detta är något man *inte* talar om. Samtidigt som min erfarenhet av just detta ibland har varit så stark: jävla skitförfattare! Jävla Artaud, Bataille, Deleuze, eller vem det nu kan vara, som jag måste befatta mig med. Undantagen är få. Men för mig är det likasom en del av processen. Det är inget *problem*.

Och så den där undergivenheten Cecilia skriver om. Jag menar, vem går på allvar in i ett konstnärligt yrke – för översättning är naturligtvis ett konstnärligt yrke – utifrån ideal som undergivenhet, foglighet etc? Man är väl ingen jagutplånande slav eller textens personliga assistent, likasom? Och vilken översättning får beröm för att den är ”foglig”? Nej, fast å andra sidan är ”följsam” en mer positivt laddat variant som gärna förekommer (annars ofta använt för att beteckna snälla kvinnor som lyder och håller käften) ... Jag tänker på mottot för Årets översättning: ”En översatt bok är aldrig bättre än sin översättare.” Den yrkesperson i mig som gillar att få beröm och uppmärksammas efter förtjänst, gillar också detta. Motiveringen till förra årets pristagare, Lena E Heyman, satte dock fingret på den där inneboende motsättningen som översättare har att tamapas med, själva insatsen för det hela: ”en översättning som präglas av både lyhördhet och lyskraft. För där ingår lyhördheten (återkommer för övrigt även i årets prismotivering) i samma kategori som foglighet, följsamhet etc. Medan lyskraften har med översättarens helt egna konstnärliga insats

att göra! Att vara synlig och osynlig på en gång. Hur fan gör man? Hur dealar man med sånt? Från min tid på översättarseminariet på Södertörn minns jag att jag blev så upprörd av vad jag upplevde som flera kollegors helt överdrivna hövskhet inför originalet. Som handlade om inlevelse och identifikation. Att typ tända ljus och försätta sig på originaltextens våglängd. Inte helt åt skogen naturligtvis. Långt därifrån. Jag är så att säga ingen motståndare till idén om inlevelse som sådan. Men vad gör man då med sina antipatier? Sina ofrånkomliga reaktioner? Tar fram dem i ljuset, naturligtvis. Använder sig av dem. I den mån det kan ge någonting i själva översättningsarbetet, vilket jag alltså tror att det kan.

För jag menar att kritik är en oerhört viktig del av detta arbete. En viss form av motstånd, helt enkelt. En intensiv granskande, prövande läsart, som också förbehåller sig rätten att vara både skeptisk, konfliktinriktad och direkt anti. I något skede av arbetet.

I sina (mina?) bästa stunder upplever jag översättningen som ett sätt att skriva tillsammans med originalet, och dess författare. Skriva med och skriva genom, liksom *in disguise*. Att skriva med, javisst. Men också *mot*. Och lik förbannat: att skriva. Den där kannibaliska akten som Niklas beskriver, där jag tillägnar mig texten, slukar den. Gör den min.

Men översättning är också det ultimata sättet att *läsa*. Därför finns det inget bättre sätt att läsa till exempel filosofi – än att översätta den. Och heller inget bättre sätt att läsa poesi – en läsart som redan från början är närliggande – än att översätta den. Men av exakt den anledningen är det också en utdragen plåga att översätta en dålig text. Eller dålig och dålig. Men varje författare och text har ju sina hangups, sina tricks och tics, som efter hand och med viss ackumulation kan driva vilken översättare som helst till vansinne. Och det gör den. Apropå det där med att förbättra en text, som Cecilia skriver om, är detta något som – även om man inte får – jag definitivt skulle önska ibland. Om det sedan beror på författarens tillkortakommanden eller mina egna – eller en kombination. Men den översättare som *inte* hamnar i clinch med texten – såvida det inte verkligen rör sig om

---

JENNY: Att vara synlig och osynlig på en gång. Hur fan gör man? Hur dealar man med sånt? Från min tid på översättarseminariet på Södertörn minns jag att jag blev så upprörd av vad jag upplevde som flera kollegors helt överdrivna hövskhet inför originalet.

---

litterära mästerverk, och sådana finns det ju – begriper jag helt enkelt inte.

Herregud, det är ju bara en konflikt.

Och att förändra en text – översättningen i sig innebär ju självfallet en förändring. Mer eller mindre radikal, men dock. Annat språk, andra ord, och så vidare. Gränsen mellan vad som är troget texten och vad som avviker är dock underbart ovisst.

Inte ens vad gäller så kallade auktoriserade översättningar av dokument är det ju samma text det rör sig om, även om det finns en överenskomst om att det är innehållet som ska översättas. Medan litteraturen med nödvändighet rör sig med betydligt mer komplicerade parametrar, där inte minst formen spelar in. I den bemärkelsen kan jag tänka på översättning som ett sätt att skriva konceptuell dikt.

Tillbaka till mig alltså. För det är ju delvis egot den här konflikten gäller. För en översättare är ju inget genomskeinligt medium, utan en egen karaktär med fördomar och förförståelse. Samt en fi-

gur som på bästa vis försöker undslippa litteraturens enslighet. På en väg kantad av konflikter.

.....

CECILIA:

Jag måste först bara säga något om ”undergivenheten”. Den undergivenhet som jag tänker på handlar inte om att vara en jagutplånande slav, som du beskriver det Jenny. För mig handlar det förvisso om att ge avkall på mitt jag, mitt textjag. Men det kanske snarare är en slags sammansmältning. Det låter härligt att vara en kannibal, men jag kan inte äta texten på det sättet. För mig är det tvärtom: texten intar mig. Det har ingenting att göra med hur jag är som person/kvinna/människa. Eller hur jag tänker mig en ”kvinna”.

Som värst blir det nog när jag inte tycker om en text, men ändå måste ta in den. Låta det dåliga leva inuti min kropp. Jag blir vansinnig av det. Kanske är det ”vansinne” jag upplever mitt sätt att vara kritisk. Att jag bearbetar texten inuti kroppen.

Ingen hade talat om hur jobbigt det skulle vara att översätta. Jag trodde att det skulle vara en slags textlig respit, något att vila i. Många översättare har en alltför anspråkslös attityd, vittnar inte på allvar om de vedermödor som de gått igenom. ”Åsch, det är svårare att skriva eget, vi har ju en källtext att utgå ifrån” har jag hört många säga.

Kanske att alla de andra kan förhålla sig någorlunda normalt till verksamheten. Inte låter texten ta över kroppen och språket så att de blir alldeles knasiga. Jag är tyvärr en person som inte blir snäll av att översätta, en som svär i smyg åt sitt barn, som skriker ”Ut!” åt sin man när han gläntar på dörren för att säga att maten är klar. Blir till en som sitter inne i egna vridningar vid middagsbordet, med texten pulserande under huden. Så är jag inte alls som författare. Som sådan är jag förhållandevis enkel att ha att göra med. Lite inåtvänd kanske, under skrivperioderna. Eller melankolisk, om minnet hakar upp sig. Skönlitterärt skrivande innebär för mig att vistas i en koncentration, inte i en vredgad halvgalenskap. Att aldrig bli nöjd. Att aldrig helt kunna vila i en formulering. Att låta textens snurra runt och runt igen.

CECILIA: *Ingen hade talat om hur jobbigt det skulle vara att översätta. Jag trodde att det skulle vara en slags textlig respit, något att vila i. Många översättare har en alltför anspråkslös attityd, vittnar inte på allvar om de vedermödor som de gått igenom.*

Varför då fortsätta med översättarverksamheten? Den frågan kan jag inte besvara. Det är ju knappast de feta arvodena som håller mig kvar. Kanske är det sammansmältningen med källtexten som både lockar och skrämmer. Att bli ett med det man älskar och hatar. Välbehaget när man försonats med att texten tar plats inuti kroppen. Det förutsättningslösa växandet som tar form. En text man inte skrivit själv. Men ändå skriver själv.

.....

NIKLAS:

Det frustrerande är kanske att översättandet så tydligt är en gränsverksamhet. Man kutar hela tiden fram och tillbaka över tröskeln mellan sitt eget och någon annans skrivande, texten tillhör båda och ingen. På lite håll tycks det finnas något konkret att förhålla sig till, men även det är ett gungfly och existerar på något sätt inte utanför det där tröskelskuttandet. Å ena sidan finns det en mätbar sträcka att tillryggalägga, å andra sidan är det som om den saknar form innan slutkorret är inlämnat.

Ofta känns det som om jag sitter och jobbar med INGENTING. Trots att jag jobbar som en gnu, jag ser ju sidorna jag avverkat och de som återstår att beta av.

Det gör också att det är en märklig blandning av hårt grovarbete och krävande intellektuell verksamhet. Det kan få det att krypa i kroppen på mig under själva arbetet med en bok, när det är hela havet stormar och jag sitter där i luften mellan två stolar, mitt i dialektiken. Samtidigt är det kanske det jag gillar mest med översättandet. Att det är en sport med krångliga regler som ändrar sig hela tiden.

Jag drabbades av någon sorts härdsmälta när Stig Sæterbakken dog i vintras. Jag hade precis skrivit mig igenom hans sista roman och skulle sätta mig och gå igenom manuset när Carl-Michael Edenborg på Vertigo ringde och berättade vad som hade hänt. Det var som om ... plötsligt slogs bromsarna till, processen tvärstannade. Allt preliminärt blev fastslaget, nu fanns det något avslutat – ett författarskap, ett liv – att förhålla sig till.

Det var brutalt. Det kändes som motsatsen till det man gör när man översätter.

.....

JENNY:

Ja, fy fan. Jag tog kontakt med Stig för en massa år sedan när jag jobbade på Ord&Bild, för att han skulle skriva nåt för oss. Och så började jag översätta hans självbiografiska essäer. Nu står jag inför att översätta Stig snart igen, och jag hatar, jag formligen *avsyr* det faktum att jag aldrig mer kommer att få ställa alla de där dumma basic frågorna till honom som man ju måste – ”vad betyder det?”, ”stod eller satt personen som gjorde detta?” – som löpte parallellt med ett helt annat samtal.

Inte minst eftersom jag i Stigs fall – som redaktör, översättare och vän – hade en så stark känsla av medbrottslighet med författaren. På gott och på ont.

Arbetet med den sortens litteratur – riktigt jävla bra litteratur – får mig att tänka på en annan aspekt av hatet som du var inne på inledningsvis, Niklas. Nämligen självhatet.

Precis som jag ibland när jag läser översatta böcker, kan få en stark känsla av att språket – svenskan – är mer ordrikt och nyanserat än om de varit skrivna på svenska från början, så kan jag, när jag översätter, drabbas av min egen enorma språkliga fattigdom. En sorts trubbighet i formuleringen som gör att allt låter styligt, tillgjort och dumt. Själva motsatsen till den hybris som kan inträda när det faktiskt flyter och den där fantastiska litteraturen istället färgar av sig på mig, sveper in mig i all sin ljuvlighet, så att det, efter alla timmars arbete, nu faktiskt är *MIN Överflödet – fabriken* ni läser på svenska, om än ursprungligen författad av Leslie Kaplan.

En alldeles särskilt förhöjd känsla av vanmakt (jodå, låt oss envist återkomma till detta ämne) upplevde jag annars när jag tillsammans med Fredrik Svensk översatte ett kapitel av Gilles Deleuzes avhandling *Différence et répétition* för tidskrifterna Glänta och Aiolos stora Deleuzenummer. Vi tragglade och tragglade, orden skulle naturligtvis stämma, men icke att förglömma även de filosofiska begreppen. Och så skulle vi ju helst förstå ungefär vad det var vi översatte också

JENNY: Då var det understundom som om texten – den översatta – liksom vår förståelse av den, imploderade inför våra ögon. Och ju mer vi förstod, desto mer fick vi utsluta, stryka, ändra. Texten måste krympa innan den kunde växa.

... Då var det understundom som om texten – den översatta – liksom vår förståelse av den, imploderade inför våra ögon. Och ju mer vi förstod, desto mer fick vi utesluta, stryka, ändra. Texten måste krympa innan den kunde växa. En mycket märklig erfarenhet. Det var läsning genom översättning i dess mest hisnande och allra mest desillusionerade stunder.

I översättningserfarenhetens absoluta botten-skikt, förknippat med skarp olust – befinner sig slutligen de texter som jag inte förmår respektera på något sätt, och inte lyckas utvinna något av intresse ur i något enda skede av arbetet. När det envist förblir på någon slags korsordsnivå. Då är översättningsarbetet riktigt trist.

.....

CECILIA:

Apropå Stig Sæterbakkens död. Mina tankar går till Herta Müller: när hon arbetade med *Andningsgunga* – som ju är ett slags språklig iscensättning eller ”översättning” av Oskar Pastiors erfarenheter – dog han mitt under pågående arbete. Ändå lyckades hon arbeta vidare och färdigställa boken. Jag antar att detsamma kommer att gälla för dig, Niklas. När chocken har lagt sig, att du kommer att kunna förhålla dig till texten igen, fast på ett annat sätt. Och även om Stig är död så lever ju texten vidare.

Så över till något helt annat: Min känsla av att vara undergiven den text jag översätter bottnar mycket i min egen erfarenhet av att bli översatt. Vid några tillfällen har jag inte alls kunnat känna igen mig i översättningen av mina dikter. Jag har genom åren stött på bra översättare, lyhörda sådana, men även sådana som har velat förändra och ”förbättra” mina texter. Sådana som haft inställningen att som översättare av poesi får man vara poet själv. Och med poet då menat ”inspirerad”, slarvig, flummig och självsvaldigt självskrivande.

I ett fall hade jag en dialog med en (professionellt arbetande) översättare kring detta. En dikt som jag skrivit skulle användas i ett sammanhang där många skulle kunna ta del av den, så jag kände att det var viktigt att det blev en bra översättning. Det hela blev ganska arbetsamt. Jag å min

sida menade att man inte *får* byta ut skiljetecken, som att ändra en punkt till ett utropstecken (vilket översättaren gjort ”för att det blir mer effektivt så” som hen sa). Översättaren hävdade å sin sida att det var hens text och uppdrag och jag inte hade någon talan. Då upplevde jag en känsla av vanmakt. Det kändes som ett övergrepp – maktlösheten att inte kunna råda över sin egen text. Ur just denna strid gick översättaren segrande. Det var hens text, och bara hens. (FRÅGA: OBJEKTSFORM AV HEN? ÄR DET ALLTSÅ HENS?*)

Med denna, och andra erfarenheter av lätt självsvåldiga översättare i bagaget, vill jag alltid vara noggrann. Ingen poet ska känna sig överkörd eller missförstådd av mig! Men samtidigt vill jag ju inte vara mesig, utan kreativ och djärv ...

CECILIA: Jag har genom åren stött på bra översättare, lyhörda sådana, men även sådana som har velat förändra och ”förbättra” mina texter. Sådana som haft inställningen att som översättare av poesi får man vara poet själv. Och med poet då menat ”inspirerad”, slarvig, flummig och självsvaldigt självskrivande.

NIKLAS: Jag hatade den boken mindre än de böcker jag älskat. Men jag tyckte aldrig om den.

NIKLAS:

Jag tänker på det där Jenny skriver om ”korsords-översättandet”, texter man inte kan respektera. För något år sedan översatte jag en amerikansk managementbok, något slags pepptext för säljare.

Jag kan väl säga att jag har en del fördomar mot genren. Och att samtliga infriades. Ur mitt perspektiv en rakt igenom förkastlig text på varje plan – ideologiskt, moraliskt och mänskligt. Jag minns inte varför jag tackade ja.

Grejen var att jag ändå tyckte att det var ett rätt kul jobb, kanske ”roligare” än andra översättningar jag gjort. Och det var nog för att jag i den processen kunde upprätthålla gränsen mellan mig själv och det jag hade framför mig. Samtidigt som de problem jag ställdes inför var precis desamma som hos till exempel Sæterbakken – rytm, ordval, tonläge.

Jag hatade den boken mindre än de böcker jag älskat. Men jag tyckte aldrig om den.

Det du var med om, Cecilia, tror jag skulle vara en nyttig erfarenhet för alla översättare. Det där är något som jag tänker försöka hålla i bakhuvudet

framöver. Själva scenen, den diskussionen mellan dig och din översättare ... det känns som en iscensättning av själva grundkonflikten.

Jag känner mig ofta dum, korkad, när jag översätter, och jag funderar över varför det är så. Jag är tämligen övertygad om min egen förträfflighet på de flesta andra områden, men som översättare tycker jag knappt att jag når upp till scratch, och det försvinner inte trots att jag översatt ganska många böcker nu, snarare blir det värre. Och jag vill inte vara utan den känslan. Som kritiker eller skönlitterär författare kan man alltid dölja det man inte kan, inte vet, inte orkar ta reda på eller inte förstår, men kärnan i översättandet är att stå där i hörnet med brallorna nere, osynlig till det ögonblick någon riktar en lampa mot en och ropar: ”Män kolla IDIOTEN som inte fattade att det där var en referens till [insert valfritt populär/högekulturellt nischsammanhang]! HA HA HA HA HA HA HA HA HA vilken sopa!”

Det är ett ärligt jobb på det viset. Man är både förövare och offer, och är det samtidigt. Som det är nästan jämt.

Niklas Darke är författare, krönikör och översättare från norska.

Cecilia Hansson är författare och översättare från tyska.

Jenny Högström är kritiker, översättare från franska och litteraturredaktör på Helsingborgs Dagblad.

Samtalet fördes via mejl under april-maj 2012.
 -----

*Läs mer om "hen" i enkäten på sidan 14!

